

Н. О. ЯЦУН, головний бібліограф відділу рідкісних видань та рукописів
e-mail: nadiiayatsun@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5515-7821>

Одеська національна наукова бібліотека
вул. Пастера, 13, м. Одеса, 65023, Україна

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ЛИПИ В ОДЕСІ: «О. Л. С.» В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КНИГОДРУКУВАННЯ (КНИГОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ФОНДУ ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ)

Мета дослідження. Аналіз видавничої діяльності Івана Липи в Одесі, зокрема ролі видавництва «Одеська літературна спілка» («О. Л. С.»), її внеску у розвиток українського книгодрукування та формування національного культурного простору. Окрему увагу приділено характеристиці примірників видань «О. Л. С.» з фонду Одеської національної наукової бібліотеки.

Методологія дослідження. Методологічною основою статті є історико-біографічний метод, який дозволив дослідити діяльність Івана Липи як видавця, його внесок у культурний процес і зв'язки з інтелектуальним середовищем того часу, а також проаналізувати становлення та розвиток видавництва «О. Л. С.», визначити його місце і роль в українському книгодрукуванні. Джерелознавчий підхід забезпечив опрацювання першоджерел, рецензій сучасників та публікацій, що висвітлювали діяльність видавництва. Застосування порівняльно-історичного методу дало змогу окреслити роль «О. Л. С.» у розвитку українського друку. Метод контент-аналізу допоміг дослідити зміст видань, визначити їх жанрову специфіку, тематичні особливості та ідеологічні напрями. Книгознавчий аналіз сприяв вивченню особливостей видань «О. Л. С.» у фонді ОННБ, зокрема друкарських характеристик, художнього оформлення, змістового наповнення, поліграфічного виконання та їх роль у розвитку української літератури початку ХХ ст. Окрему увагу приділено дослідженню провенієнцій: виявлено примірники з інскриптами, екслібрисами - власницькими й інституційними печатками, що дозволяє простежити історію кожної книжкової пам'ятки в часі й просторі до часу її надходження у фонд Одеської національної наукової бібліотеки.

Наукова новизна. Полягає в уточненні періоду діяльності «О. Л. С.», що тривала з 1902 по 1912 рік. Розширено перелік її видань, зокрема його доповнено виданнями, що раніше не згадувалися. У процесі дослідження встановлено авторство одного з видань, яке раніше вважалося анонімним: на основі аналізу бібліографічних джерел з'ясовано, що його автором є Б. Грінченко. Вперше здійснено книгознавчий аналіз примірників, що зберігаються у фондах Одеської національної наукової бібліотеки. Це дозволяє популяризувати бібліотечний фонд та визначає його історико-культурну цінність. Книгознавче дослідження розкриває вагомий особистий внесок Івана Липи у розвиток видавничої справи в Одесі, зокрема його діяльність як видавця, редактора та популяризатора української книги.

Актуальність. Дослідження видавничої діяльності Івана Липи та «Одеської літературної спілки» розширює знання про історію українського книгодрукування, розкриваючи внесок першого українського видавництва в Одесі на початку ХХ ст. Аналіз примірників з фонду ОННБ дозволяє простежити їх історико-культурну цінність. В умовах сучасної війни і намагань російської пропаганди применшити роль Одеси як українського культурного центру розкриття національної спадщини міста є важливим для відновлення

історичної справедливості. Вивчення досвіду Івана Липи як видавця демонструє значущість локальних ініціатив у розвитку українського друку, літератури та громадського руху, що залишається актуальним і сьогодні.

Висновки. «Одеська літературна спілка» стала першим українським видавництвом в Одесі на початку ХХ ст. Аналіз видань «О. Л. С.» підтверджує не лише їх літературну, а й значну історико-культурну цінність для дослідження історії українського книгодрукування. Їх унікальність полягає в поєднанні літературної й мистецької вартості, історичної значущості та зв'язку з політичними і культурними процесами свого часу. Зв'язок із особовою книжковою колекцією Михайла Комарова підкреслює роль інтелігенції у збереженні національної спадщини та дає змогу простежити тяглість культурних традицій в Одесі.

Дослідження видавничої діяльності Івана Липи в Одесі, зокрема на основі матеріалів відділу рідкісних видань та рукописів Одеської національної наукової бібліотеки, дозволяє глибше зрозуміти його роль у розвитку української культури. Іван Липа - непересічна постать, яка поєднала в собі ролі письменника, культурного, громадсько-політичного діяча та видавця. В умовах імперських заборон і цензурних обмежень він знаходив можливості для видання української літератури, поширення національної ідеї та підтримки культурного поступу. Його видавнича діяльність не лише зберігала духовні надбання, вона надихнула майбутні покоління на збереження й примноження української культури. У сучасному контексті досвід Липи як видавця є цінним прикладом того, як локальні ініціативи можуть сприяти розвитку видавничої справи, літературної творчості, громадського руху та загальноукраїнському культурному відродженню. Завдяки його зусиллям зі створення й поширення українських видань Одеса стала одним із провідних центрів українського національного руху. Це не лише підкреслює значущість постаті Липи для історії української культури, а й доводить, що Одеса – це українське місто, попри російські пропагандистські наративи, спрямовані на приховування її української історії та культурної спадщини.

Ключові слова: Іван Липа, Одеська літературна спілка («О. Л. С.»), українське книгодрукування, видавнича діяльність, Одеса, Одеська національна наукова бібліотека, національне відродження, цензура, українська культура.

Як цитувати: Яцун Н. О. Видавнича діяльність Івана Липи в Одесі: «О. Л. С.» в історії українського книгодрукування (книгознавчий аспект фонду Одеської національної наукової бібліотеки). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2025. Вип. 41. С. 101-112. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-41-09>

In cites: Yatsun N. O. (2025). Publishing Activities of Ivan Lypa in Odesa: "O. L. S." in the History of Ukrainian Book Printing (Book Science Aspect of the Fund of the Odesa National Scientific Library). *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin «History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences»*, Issue 41, (101-112), DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2025-41-09> (in Ukrainian)

Звернення до теми дослідження пов'язане з вивченням видавничої діяльності Івана Липи (1865–1923), непересічної особистості в історії української культури, одного із очільників національного відродження кінця ХІХ – початку ХХ ст. Він був водночас лікарем, письменником, учасником суспільно-політичного життя, одним із засновників та активних діячів «Братерства тарасівців», а також ініціатором видавничих проєктів, що сприяли поширенню українського слова, особливо у контексті тодішнього політичного і культурного тиску з боку імперської влади. А Одеса, що була одним із найбільших центрів культурного життя, стала осередком для реалізації багатьох його ідей та ініціатив.

Ім'я Івана Липи, забуте за радянських часів, в роки незалежності України реабілітується, повертається у науковий дискурс і культурно-інформаційний простір. Наші сучасники належним чином оцінюють, популяризують і вшановують його спадщину. Відомо досить багато досліджень, присвячених його літературній, громадсько-політичній та

культурній діяльності [10; 15; 19; 20; 24; 25; 26]. Дуже важливим і актуальним є також організація і проведення тематичних науково-практичних конференцій – «Липівських читань» [23], які допомагають у вивченні творчого і життєвого шляху Івана Липи та його сина Юрія.

В історії українського відродження видавнича діяльність відіграла ключову роль у формуванні національної культури та ідентичності. Діяльність українських видавництв і їх засновників мала особливе значення для поширення української літератури. Кінець XIX – початок XX ст. в Одесі характеризувався активним розвитком культурного життя. Місто було одним із потужних центрів українського національного руху попри значні перешкоди з боку царської влади, які включали заборону української мови, цензуру українських видань та активне переслідування діячів національного руху.

На початку XX ст. в місті сформувалася численна українська громада, яка відіграла важливу роль у національному русі. Її представниками були такі відомі діячі, як М. Комаров, Л. Смоленський, І. Луценко, С. Шелухин, Є. Чикаленко та інші. Одеса відіграла важливу роль у становленні Івана Липи як видавця. Саме тут, де він проживав з 1902 до 1918 р., долучився до видавничої та редакторської діяльності, сприяв організації та розвитку українських видавництв.

Іван Липа, переїхавши до Одеси у березні 1902 р., поступово став активним учасником місцевого українського товариства. Того ж року до міста прибув Микола Вороний, з яким Липа познайомився ще у 1898 р. в Полтаві [24, с. 102]. Їхні дружні та творчі відносини сприяли подальшому розвитку українського літературного руху в Одесі.

Саме в цей період Іван Липа разом з іншими українськими інтелігентами розпочав видавничу діяльність, спрямовану на популяризацію української мови та літератури. Зокрема, у 1902 р. була створена «Одеська літературна спілка» («О. Л. С.»). Серед її засновників, окрім Івана Липи, були Микола Вороний, Сергій Шелухин та Іван Луценко. В умовах жорсткої імперської цензури вони змогли легалізувати діяльність видавництва, використовуючи власні професійні та особисті зв'язки. Іван Липа входив до редколегії організації, а після від'їзду Вороного у 1903 р. очолив її [24, с. 112-113].

«Одеська літературна спілка» стала першим українським видавництвом в Одесі. Воно діяло з 1902 по 1912 рік і випустило лише 6 книжок. Попри таку невелику кількість вихід друком саме українських книжок мало велике значення для історії української видавничої справи та вплинуло на культурний простір початку XX ст., особливо на півдні України. Це такі видання:

1. З-над хмар і з долин : збірник творів сьогочасних авторів / впорядкував М. Вороний. – Одеса : Вид. О. Л. С. Друк. А. Соколовського, 1903. – [1], 251, [4] с.

2. Багаття : український альманах / упорядкував Іван Липа. – Одеса : Вид. О. Л. С. Друк. Штаба Од[ес.] Воєн. Округа, 1905. – 263, III с.

3. [Грінченко Б. Д.] Хлопець та море; Листоноша; Розумний коваль. Оповідання / [попереказував Б. Грінченко]. – Одеса : Вид. О. Л. С. Друк. Е. Фесенка, 1903. – 32 с. – Авт. встановлено за кн.: Каталог фондів. Т. 1. Бібліотечні колекції, вип. 1. Б. Д. Грінченко / АН УРСР, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. – Київ, 1988. – С. 642.

4. Луценко І. М. Психічна енергія й проблема читання думок : (з докладів в Одеській «Просвіті») / д-р І. М. Луценко. – Одеса : Вид. О. Л. С. Друк. Штаба Одеського Воєн. Округа, 1908. – 32 с. – (Видання О. Л. С. ; № 4).

5. Плющ О. Твори. Т. 1 : з портретом, життєписом і переднім словом / О. Плющ ; [упоряд. та авт. передм. І. Липа]. – Одеса : Вид. О. Л. С. Друк. Є. Фесенка, 1911. – VIII, 187, [4] с. : портр.

6. Плющ О. Твори. Т. 2 / [упоряд. І. Липа]. – Одеса : Вид. О. Л. С. Друк. Є. Фесенка, 1911 (обкл. 1912). – 163, [4] с.

Далі зупинимося на книгознавчій характеристиці цих видань, розглядаючи особливості оформлення, змістового наповнення, поліграфічного виконання та їх роль у розвитку української літератури початку XX ст. на основі примірників із фонду Одеської національної наукової бібліотеки (ОННБ). Нині ці видання, окрім колекції «Одесика» відділу рідкісних

видань та рукописів, входять до складу особової колекції видатного діяча української культури, бібліографа, літературознавця, лексикографа, етнографа, нотаріуса за фахом Михайла Комарова (1844–1913) [2].

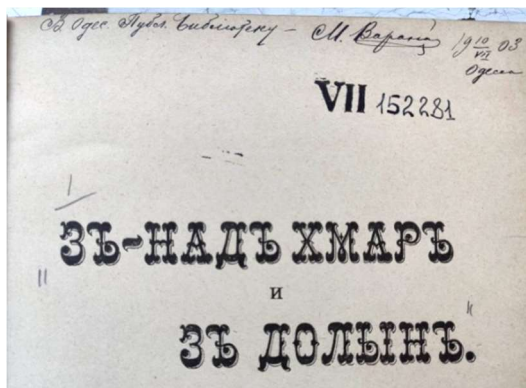
Першим видавничим проєктом «О. Л. С.» було укладання та видання літературного альманаху «З-над хмар і з долин» (1903). Його упорядником і редактором виступив М. Вороний, продовжуючи «альманахову традицію» одеської літератури. Ідею його створення, як основи для розвитку українського модернізму, Вороний висловив ще у 1901 р., закликавши авторів до співпраці. У справі залучення ширшого кола авторів і добору творів М. Вороному активно допомагав І. Липа, він також увійшов у редакційну групу [24, с. 103].

Альманах об'єднав митців із Наддніпрянщини, Галичини та Буковини, зокрема А. Кримського, М. Старицького, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, Г. Хоткевича, О. Кобилянську, Л. Українку та інших. Видання відобразило розмаїття художніх течій, а також стало майданчиком для дебютів молодих авторів і сприяло розвитку українського модернізму.

Поява альманаху стала важливою подією в історії української літератури, і спричинила тривалу дискусію про подальші шляхи її розвитку. Збірник викликав як гостру критику, так і активний захист з боку відомих письменників-новаторів. Це протистояння засвідчило боротьбу між традиціоналізмом і модерністськими пошуками, актуалізувавши питання напряду української літератури на межі ХІХ–ХХ ст. і підкресливши значення нових мистецьких ідей для її розвитку [1].

Альманах став також важливим культурно-мистецьким явищем для Півдня України на початку ХХ ст. Разом із першими південноукраїнськими альманахами «Нива» (Одеса, 1885), «Степ» (Херсон, 1886), «З потоку життя» (Херсон, 1905), «Перша ластівка» (Херсон, 1905) він сприяв утвердженню Херсонської губернії як одного з ключових осередків культурного життя України. Адже саме альманахи за умов заборони українського слова в Російській імперії відіграли важливу роль у збереженні та розвитку української літератури.

В ОННБ зберігаються чотири примірники альманаху «З-над хмар і з долин». Два з них містять ідентичні дарчі підписи упорядника Миколи Вороного: «В Одес. Публ. Бібліотеку – М. Вороний. 10/VII 1903» (тепер Одеська національна наукова бібліотека). Перший інскриптований примірник – на веліновому папері (іл. 1), другий – на звичайному. Третій примірник – з особової книжкової колекції Михайла Комарова (іл. 2), з двома власницькими печатками: «Бібліотека М. Комарова № 193/1938» та «Українська державна бібліотека в Одесі» [14], четвертий – з печаткою на обкладинці «Книгооб. СССР» та печаткою бібліотеки «Одеська державна наукова бібліотека 12.08.1969».

Іл. 1. Примірник з інскриптом М. Вороного
Fig. 1. A copy with M. Voronoi's signature

Іл. 2. Примірник з особової книжкової колекції М. Комарова
Fig. 2. A copy from M. Komarov's personal collection of books

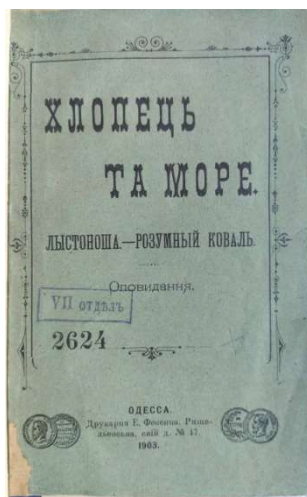
Наступне видання «О. Л. С.» – «Хлопець та море. Листоноша. Розумний коваль. Оповідання» (1903) вийшло без зазначення автора (іл. 3-5). Це було також зафіксовано у зведених каталогах української книги [7, с. 74; 21, с. 884]. Володимир Качкан, історик, теоретик літератури та етнокультури, академік АН ВШ у статті «Посланник на ниві слова (Іван

Липа в освітленні нових історичних джерел та матеріалів» помилково стверджує, що ці оповідання належать Іванові Липі [13, с. 190]. Однак, у «Каталозі бібліотечних колекцій НБУВ», автором цих оповідань вказаний Борис Грінченко [12, с. 642]. Слід зауважити, що рукописний каталог цієї колекції, укладений дружиною Бориса Грінченка, Марією Грінченко (Загірня), ще в дорадянський період, був факсимільно опублікований НБУВ у 1988 р. без змін та виправлень.

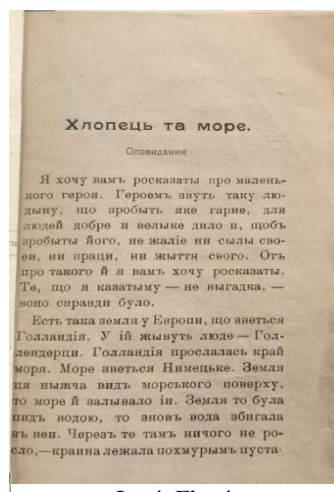
Авторство Б. Грінченка доводить і те, що оповідання «Хлопець та море», під дещо зміненою назвою – «Про хлопця, що боровся з морем» було опубліковане в збірці «Оповідання про дітей» (Катеринослав, 1917) [5]. Тексти обох версій ідентичні, що дає підстави вважати Грінченка справжнім автором твору. Це оповідання було опубліковане окремим виданням у 1930 р., але без першого абзацу [6]. Помилкове приписування цих оповідань Іванові Липі могло виникнути не лише через анонімність першодруку 1903 р., а й через те, що видання вийшло у видавництві «О. Л. С.», серед засновників якого був Іван Липа, що могло сприяти припущенню щодо його авторства.

Наш примірник – у м'якій видавничій обкладинці зеленого кольору зі звичайного паперу. На внутрішній стороні задньої обкладинки надрукований список одеських українських видань, які можна купити в Одесі в книгарнях «Южно-русского общества печатного дела» (Пушкінська вул., 20) і «Е. И. Розова» (Дерибасівська вул., 31); на зовнішній стороні зазначено: «Выдания О. Л. С.», а також що «Склад выдання в Одессе у д-ра И. М. Луценка (Херсонська ул., № 48)». Примірник з єдиною печаткою нашої бібліотеки: «Одесская городская публичная библиотека 30 сен. 1904».

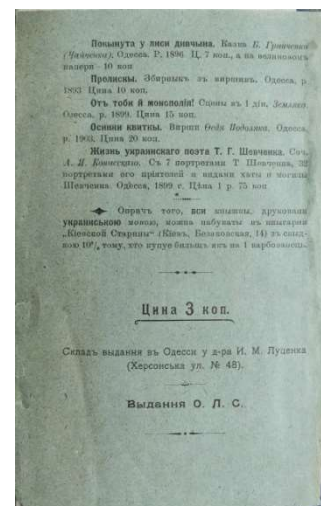
Серед видань «О. Л. С.» – знаменитий український альманах «Багаття» (1905), упорядкований і виданий Іваном Липою. Цей альманах став важливим явищем української культури, адже це було одне з небагатьох видань, що публікувало твори українських письменників, популяризуючи українську мову та літературу в умовах заборон та утисків і став продовженням традиції українських альманахів. У своїй рецензії Володимир Гнатюк (1871-1924), фольклорист, етнограф, літературознавець, мовознавець і громадсько-

Іл. 3. Fig. 3.

Іл. 4. Fig. 4.

Іл. 5. Fig. 5.

культурний діяч, відзначає вихід альманаху Липи як одну з важливих літературних подій того часу, наголошуючи на значущості цього видання в контексті загального стану української літератури. Він також підкреслює значущість альманаху для розвитку літератури, вказуючи, що його слід розглядати як «плюс» для української літератури. Оцінюючи склад авторів, Гнатюк зазначає, що в альманасі представлено твори 31 українського письменника, серед яких лише 6 нових імен [4, с. 166]. Це свідчить про прагнення укладача зберегти тяглість літературної традиції, залучаючи вже відомих авторів, але водночас даючи можливість і молодим літераторам презентувати свої твори.

На альманахах були і критичні відгуки. Зокрема, Любов Біднова (1882-?) - публіцистка, письменниця, громадська діячка, під псевдонімом Л. Жигмайло в рецензії, опублікованій у «Київській старовині», скептично поставилася до його змісту, зазначивши, що видання не відповідає своїй назві, оскільки, на її думку, йому бракує ідейної сили, здатної «зігріти» чи «освітити» читача [8, с. 43].

Різні оцінки відображають неоднозначне сприйняття української літературної творчості того часу. Але попри суперечливі думки, такі видання відігравали важливу роль у формуванні національної свідомості. Вихід обох альманахів видавництва «О. Л. С.» - «Багаття» та «З-над хмар і з долин» стало знаковою літературною подією, адже вони об'єднували українських письменників двох частин України, які на той час перебували під владою різних імперій, та сприяли розвитку української літератури.

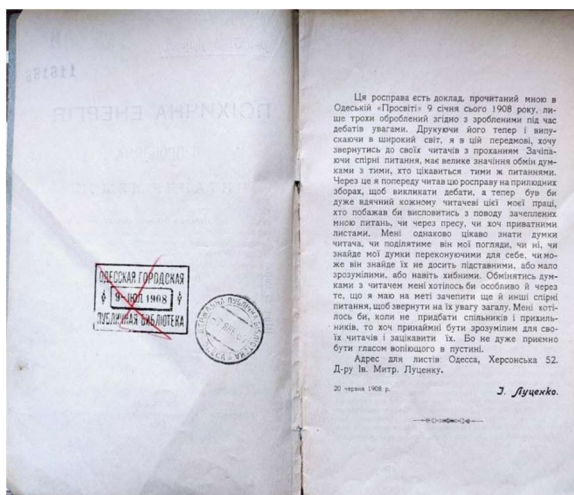
На жаль, у фонді нашої бібліотеки це унікальне видання відсутнє. Однак один примірник альманаху «Багаття», що входив до бібліотеки Михайла Комарова, нині зберігається в приватній книгозбірні відомого одеського краєзнавця та колекціонера Тараса Максим'юка. Історії цього альманаху, його культурному значенню та зв'язку з бібліотекою Михайла Комарова Тарас Іванович присвятив окрему публікацію [17].

Наступне видання «О. Л. С.» - брошура Івана Луценка (1863-1919), лікаря, громадського, політичного і військового діяча України, «Психічна енергія і проблема читання думок» (1908), підготовлена на основі його доповіді, прочитаної 9 січня 1908 р. в одеській «Просвіті» (іл. 6-7). Це одна із численних доповідей автора, прочитаних за роки діяльності цієї організації. У брошурі І. Луценко обґрунтовує можливість читання думок іншої людини та надає цій ідеї етичного та морального звучання. Вважаючи, що оскільки думки мають властивість матеріалізуватися, саме чистота думок кожної людини здатна впливати на наближення «царства правди». Автор наголошував на важливості відповідальності за власні думки, підкреслюючи, що моральність повинна бути основою не лише індивідуальних, але й громадських справ [3, с. 47]. Ключовий моральний імператив, висловлений у брошурі, звучить так: «Беручи участь у громадській роботі, не забуваймо про моральний бік» [16, с. 31].

Видання у м'якій видавничій обкладинці сіро-блакитного кольору зі звичайного паперу. На обкладинці та титульному аркуші зазначено: «Видання О. Л. С. № 4». Примірник ОННБ містить дві печатки бібліотеки з датами надходження та позначку на обкладинці у вигляді червоного ромба, що відповідає системі позначень, зазначеній у «Каталозі Одеської міської публічної бібліотеки» (тепер ОННБ). Згідно з поясненням у каталозі, цей знак означає, що книга або була вилучена з обігу та не підлягала видачі, або її зміст вважався таким, що не відповідає освітнім цілям бібліотеки, а тому не призначений для вільного користування [11, с. VII]. Дата первинного надходження – 9 червня 1908 р. Цю печатку згодом перекреслено, оскільки книгу було вилучено з основного фонду та, ймовірно, передано до відділу літератури

Іл. 6. Fig. 6.

Іл. 7. Fig. 6.

Іл. 8. Fig. 8.

Іл. 9. Fig. 9.

Іл. 10. Fig. 10.

спеціального зберігання («спецхрану»). Книга повернулася до фондів 7 січня 1967 р., про що свідчить друга печатка.

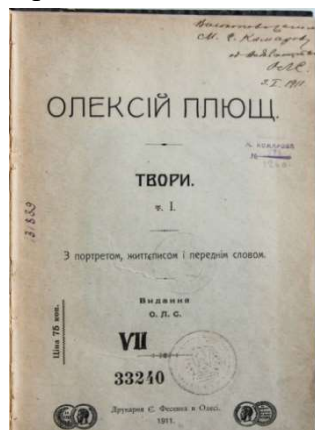
Заключними виданнями «О. Л. С.», упорядкованими та виданими Іваном Липою у 1911–1912 рр., стали два томи «Творів» Олексія Плюща (1887-1907) – молодого, талановитого письменника, який передчасно пішов з життя (іл. 8-10).

У передмові до першого тому Іван Липа підкреслив, що українська література втратила молодого і талановитого письменника: «Не стало юнака, що міг би дати нам ще багато, зовсім із другої сфери життя, життя, повного сили й енергії, на якому тільки й можна будувати самостійну культуру» [22, с. VIII]. До першого тому увійшли портрет і життєпис автора, а також його твори: «Моя муза», «Плач шаленого», «Записки недужої людини», «Сповідь», «Палкий мисленник і учитель», «Страшна помилка», «В пивниці», «Огляд торби».

На кінцевих рекламних сторінках першого тому міститься цінна інформація: перелік усіх видань «О. Л. С.» та адреса складу видань, що знаходився у д-ра І. М. Луценка в Одесі, на вул. Херсонській, 52. Також подано перелік з короткими анотаціями «Головніших українських часописів».

Другий том «Творів» О. Плюща містить повість у двох частинах «Великий в малім та малий у великім». У кінці тому розміщене повідомлення «Од видавництва О. Л. С.», де зазначено: «Видавництво О. Л. С. (Одеської Літературної Спілки) цією повістю О. Плюща закінчує свою діяльність. Замість його з'організувалося нове, на нових основах, під назвою: Видавництво "Діло"». Завдяки цій інформації, можна достеменно встановити, що видавництво «О. Л. С.» за період свого існування опублікувало 6 книжок і припинило діяльність у 1912 р.

Особливої уваги заслуговує художнє оформлення «Творів» О. Плюща (іл. 8-10). Дизайн обох томів відображає стиль початку ХХ ст., що проявляється у деталях декоративного

Іл. 11. Fig. 11.

Іл. 12. Fig. 12.

оформлення, шрифтах та ілюстраціях. Обкладинки прикрашені вертикальним орнаментом із зображенням стилізованих квітів і птахів. Сторінки оздоблені декоративними елементами: заголовки розділів оформлено у вигляді рамок і орнаментів, використано стилізовані початкові літери (ініціали). Ілюстрації та заставки виконані в модерному стилі, що гармонійно доповнює зміст видання. Ймовірно, художнє оформлення здійснив Амвросій Ждаха, який співпрацював з друкарнею Ю. Фесенка та «Народним стягом», другим видавництвом, заснованим Іваном Липою в Одесі у 1917 р., оскільки стиль художнього оформлення обох видавництв має помітну схожість.

Обидва томи «Творів» О. Плюща зберігаються в нашій книгозбірні та входять до складу особової книжкової колекції Михайла Комарова. На титульному аркуші першого тому міститься дарчий підпис, ймовірно, Івана Липи: *«Вельмишановному М. Ф. Комарову од видавництва О Л С. 3.I.1911»*, а також дві печатки: «Бібліотека М. Комарова № 196/1260» та «Українська державна бібліотека в Одесі» (іл. 11). На титульному аркуші другого тому є три печатки: «Бібліотека М. Комарова № 427/1260», «Українська державна бібліотека в Одесі» та «Крамниця Діло. Одеса Конна № 11» (іл. 12). Цікаво, що ця українська книгарня, заснована родиною Боровиків, почала діяти у 1911 р. Її власницею вважалася Олена Боровик, донька Амвросія Ждахи [18, с. 279]. Саме на основі цієї книгарні у 1912 р. замість «О. Л. С.» лікар І. Луценко та літератор В. Боровик заснували видавництво «Діло». Поліграфічні роботи виконувала друкарня Ю. Фесенка. З початком Першої світової війни і заборонними акціями російського уряду «Діло» було закрито [9].

Видання «Творів» О. Плюща є не лише важливим внеском у збереження спадщини молодого талановитого автора, а й цінним джерелом для дослідження українського книговидавництва початку ХХ ст. Вони ілюструють особливості літературного процесу, розвиток видавничої справи та естетичні тенденції того часу.

Висновки. Аналіз видань «О. Л. С.» із фонду Одеської національної наукової бібліотеки підтверджує не лише їх літературну, а й значну історико-культурну цінність для дослідження історії українського книгодрукування. Дослідження видавничої діяльності Івана Липи в Одесі дозволяє глибше зрозуміти його роль у розвитку української культури. Іван Липа - унікальна постать, яка поєднала в собі ролі письменника, культурного, громадсько-політичного діяча та видавця. В умовах імперських заборон і цензурних обмежень він знаходив можливості для друку української літератури, поширення національної ідеї та підтримки культурного поступу. Його видавнича діяльність не лише зберегла духовні надбання, а й надихнула майбутні покоління на збереження й примноження української культури. У сучасному контексті досвід Липи як видавця є цінним прикладом того, як локальні ініціативи можуть сприяти розвитку видавничої справи, літературної творчості, громадського руху та загальноукраїнському культурному відродженню. Завдяки його зусиллям зі створення й поширення українських видань Одеса стала одним із провідних центрів українського національного руху. Це не лише підкреслює значущість постаті Липи для історії української культури, а й доводить, що Одеса – це українське місто попри російські пропагандистські наративи, які намагаються приховати її українську історію та культурну спадщину.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, він повністю дотримується етичних норм, у тому числі неприпустимості плагіату, фальсифікації даних і подвійної публікації.

Список використаної літератури

1. Бартко О. А. З-над хмар і з долин. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-16371> (дата звернення: 31.01.2025).
2. Бібліотека М. Ф. Комарова : каталог колекції Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького / Одес. нац. наук. б-ка ім. М. Горького ; упоряд.: Н. А. Бродецька, Н. О. Яцун ; ред. І. С. Шелестович. Одеса, 2014. 322 с., [12] с. іл.

3. Вінцовський Т. Іван Митрофанович Луценко (1863–1919): український націєтворець / Т. Вінцовський, О. Музичко. Київ, 2013. 352 с.
4. [Гнатюк В.] Багаття : [рецензія]. *Літ.-наук. вісник*. 1905. Т. 32, кн. 11. С. 166. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Literaturno-naukovyj_vistnyk/1905_Tom_32_Knyha_11.pdf? (дата звернення: 18.02.2025).
5. Грінченко Б. Д. Оповідання про дітей / попереказували Б[орис], М[арія] та Н[астя] Грінченки. Катеринослав, 1917. 124 с. *Електронна бібліотека «Культура України»*. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=14553> (дата звернення: 31.01.2025).
6. Грінченко Б. Д. Хлопець, що боровся з морем / мал. та обкл. Г. Діна. Київ, 1930. 23 с. *Цифрова бібліотека Бориса Грінченка*. URL: <https://dl.kubg.edu.ua/items/show/136> (дата звернення: 30.01.2025).
7. Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України, 1798–1923. Вип. 2. 1901–1910 / Нац. парлам. б-ка України ; уклад.: Р. С. Жданова, І. О. Негрейчук ; наук. ред. В. Л. Еппель ; відп. ред. В. В. Патока. Київ, 2003. 528 с.
8. Жигмайло Л. [Біднова Л.] «Багаття» : [рецензія]. *Київська старовина*. 1906. Т. 92. № 2. С. 34–43.
9. Зленко Г. Д. «Діло». *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-26453> (дата звернення: 31.01.2025).
10. Зленко Г. Д. Один із «Тарасівців». *Лицарі досвітніх вогнів : тридцять три портрети діячів Одеської «Просвіти» 1905–1909 рр.* Одеса, 2004. С. 55–60.
11. Каталог Одесской городской публичной библиотеки. Т. 1. Книги русские, болгарские, сербские и церковно-славянские. Одесса, 1901. XI, 627, LXXXV с.
12. Каталог фондів. Т. 1. Бібліотечні колекції, вип. 1. Б. Д. Грінченко / АН УРСР, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. Київ, 1988. 958 с.
13. Качкан В. Посланник на ниві слова (Іван Липа в освітленні нових історичних джерел та матеріалів). *Народні зошити*. 2010. №1/2. С. 182–202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2010_1-2_25 (дата звернення: 16.02.2025).
14. Комаров Б. М. Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі. *Бібліол. вісті*. Київ, 1925. № 1/2. С. 75–81.
15. Кучеренко С. Іван та Юрій Липи у культурному та політичному житті України (наприкінці XIX – у першій половині XX ст.). *Українська біографістика*. Київ, 2011. Вип. 8. С. 248–263.
16. Луценко І. М. Психічна енергія й проблема читання думок : (з докладів в Одеській «Просвіті»). Одеса, 1908. 32 с.
17. Максим'юк Т. Іван Липа – Михайлові Комарову: (до сторіччя одеської «Просвіти»). *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. 2006. Вип. 3. С. 153–154. URL: <https://history.odessa.ua/publication3/stat41.htm> (дата звернення: 03.02.2025).
18. Мисечко А. Віталій Боровик: самостійник за світоглядом, громадський діяч за покликанням / А. Мисечко, В. Хмарський. *Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр.* : монографія. Одеса, 2011. С. 273–287.
19. Мисечко А. Іван Липа як публіцист і видавець з Одеси. *Українська періодика: історія і сучасність*: (доповіді та повідомлення восьмої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. Львів, 24–26 жовтня). – Львів, 2003. С. 848–852.
20. Мисечко А. Іван Липа: двічі міністр. *Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр.* : монографія. Одеса, 2011. С. 89–103.
21. Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923: наук. бібліогр. покажч. У 3 т. Т. 1. 1798–1903 / НБУВ ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) [та ін.] ; авт. кол.: Л. В. Беляєва [та ін.]. Київ, 2019. 1074 с.
22. Плющ О. Твори. Т. 1 : з портретом, життєписом і переднім словом / [упоряд. та авт. передм. І. Липа]. Одеса, 1911. VIII, 187, [4] с. : портр.
23. Стамбол І. І. «Липівські читання» – новітній доробок української біографістики. *Записки історичного факультету* / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2011. Вип. 22. С. 313–326.
24. Стамбол І. І. Іван Львович Липа в українському національному русі: лікар, письменник, тарасівець / наук. ред. і вступ. ст. В. М. Хмарський ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Київ ; Одеса, 2017. 296 с.

25. Шестель О. Г. Художнє зображення національного характеру у творчості Івана Липи : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «українська література» / Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2009. 19 с.
26. Шишко О. Публіцистична діяльність Івана Липи у 1917 році. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*. 2010. Вип. 21. С. 14-16.

N. O. YATSUN, Chief Bibliographer of the Department of Rare Books and Manuscripts

e-mail: nadiayatsun@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5515-7821>

Odesa National Scientific Library.

Pastera St., 13, Odesa, 65023, Ukraine

PUBLISHING ACTIVITIES OF IVAN LYPA IN ODESA: "O. L. S." IN THE HISTORY OF UKRAINIAN BOOK PRINTING (BOOK SCIENCE ASPECT OF THE FUND OF THE ODESA NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY)

Research aim. The aim of the study is to analyze the publishing activities of Ivan Lypa in Odesa, particularly the role of the publishing house *Odeska Literaturna Spilka* ("O. L. S.") [Odesa Literary Union], its contribution to the development of Ukrainian book printing, and the formation of the national cultural space. Special attention is given to the characteristics of "O. L. S." publications held in the collection of the Odesa National Scientific Library.

Methodology of the research. The methodological foundation of the article is the historical-biographical method, which made it possible to study Ivan Lypa's activities as a publisher, his contribution to the cultural process, and his connections with the intellectual environment of that time. It also allowed for an analysis of the establishment and development of the "O. L. S." publishing house, determining its place and role in Ukrainian book printing.

A source studies approach ensured the examination of primary sources, contemporary reviews, and publications that shed light on the publishing house's activities. The application of the comparative-historical method helped outline the role of "O. L. S." in the development of Ukrainian printing. Content analysis facilitated the study of the publications' content, determining their genre specifics, thematic features, and ideological directions.

Bibliographical analysis contributed to the examination of the distinctive features of "O. L. S." publications in the collection of the Odesa National Scientific Library, particularly their printing characteristics, artistic design, content, typographic execution, and their role in the development of early 20th-century Ukrainian literature.

Special attention is given to the study of provenance: copies with inscriptions, bookplates, and ownership or institutional stamps have been identified, allowing for the tracing of the history of each book monument over time and space until its acquisition by the Odesa National Scientific Library.

The scientific novelty of the study lies in the clarification of the period of activity of "O. L. S.", which lasted from 1902 to 1912. The list of its publications has been expanded, in particular, it has been supplemented with publications that were not previously mentioned. In the process of the study, the authorship of one of the publications, which was previously considered anonymous, was established: based on the analysis of bibliographical sources, it was found out that its author is B. Grinchenko. For the first time, a bibliographic analysis of copies stored in the funds of the Odesa National Scientific Library has been carried out. This allows to popularize the library fund and determines its historical and cultural value. The bibliographic study reveals the significant personal contribution of Ivan Lypa to the development of publishing in Odesa, in particular, his activities as a publisher, editor and popularizer of Ukrainian books.

Relevance. The study of the publishing activities of Ivan Lypa and *Odeska Literaturna Spilka* [Odesa Literary Union] expands knowledge about the history of Ukrainian book printing, revealing the contribution of the first Ukrainian publishing house in Odesa at the beginning of the 20th century. The analysis of copies from the ONNB fund allows us to trace their historical and cultural value. In the context of modern war and attempts by Russian propaganda to belittle the role of Odesa as a

Ukrainian cultural center, revealing the city's national heritage is important for restoring historical justice. The study of Ivan Lypa's experience as a publisher demonstrates the significance of local initiatives in the development of Ukrainian printing, literature, and public movements, which remains relevant today.

Conclusions. Odesa Literary Union became the first Ukrainian publishing house in Odesa at the beginning of the 20th century. Analysis of the publications of "O. L. S." confirms not only their literary, but also significant historical and cultural value for the study of the history of Ukrainian book printing. Their uniqueness lies in the combination of literary and artistic value, historical significance and connection with the political and cultural processes of their time. The connection with the personal book collection of Mikhail Komarov emphasizes the role of the intelligentsia in preserving the national heritage and allows us to trace the continuity of cultural traditions in Odesa.

Research into Ivan Lypa's publishing activities in Odesa, in particular based on materials from the Department of Rare Editions and Manuscripts of the Odesa National Scientific Library, allows us to gain a deeper understanding of his role in the development of Ukrainian culture. Ivan Lypa is an extraordinary figure who combined the roles of a writer, cultural, public and political figure and publisher. In the conditions of imperial bans and censorship restrictions, he found opportunities to publish Ukrainian literature, spread the national idea and support cultural progress. His publishing activities not only preserved spiritual heritage, but also inspired future generations to preserve and multiply Ukrainian culture.

In the modern context, Lypa's experience as a publisher is a valuable example of how local initiatives can contribute to the development of publishing, literary creativity, public movement, and all-Ukrainian cultural revival. Thanks to his efforts to create and distribute Ukrainian publications, Odesa became one of the leading centers of the Ukrainian national movement. This not only emphasizes the significance of Lypa's figure for the history of Ukrainian culture, but also proves that Odesa is a Ukrainian city, despite Russian propaganda narratives aimed at concealing its Ukrainian history and cultural heritage.

Keywords: *Ivan Lypa, Odeska Literaturna Spilka ("O. L. S.") [Odesa Literary Union], Ukrainian book printing, publishing, Odesa, Odesa National Scientific Library, national revival, censorship, Ukrainian culture.*

Conflict of interest

The author declares that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript. In addition, the author fully complies with ethical standards, including the inadmissibility of plagiarism, data falsification, and duplicate publication.

References

1. Bartko O. A. From Above the Clouds and from the Valleys. *Encyclopedia of Modern Ukraine*. URL: <https://esu.com.ua/article-16371> (Accessed: 31.01.2025) (in Ukrainian).
2. The Library of M. F. Komarov : catalog of the collection of the Odessa National Scientific Library named after M. Gorky / Odesa National Scientific Library named after M. Gorky ; compiled by: N. A. Brodetska, N. O. Yatsun ; edited by I. S. Shelestovych. Odesa, 2014. 322 p., [12] p. ill. (in Ukrainian).
3. Vintskovsky T. Ivan Mytrofanovich Lutsenko (1863–1919) : Ukrainian nation-builder / T. Vintskovsky, O. Muzychko. Kyiv, 2013. 352 p. (in Ukrainian).
4. [Hnatiuk V.] Bagattya : [review]. *Literary-scientific bulletin*. 1905. Vol. 32, book 11. P. 166. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Literaturno-naukovyj_vistnyk/1905_Tom_32_Knyha_11.pdf? (Accessed: 18.02.2025). (in Ukrainian).
5. Grinchenko B. D. Stories about children / retold by B[orys], M[aria] and N[astya] Grinchenko. Katerynoslav, 1917. 124 p. *Electronic library "Culture of Ukraine"*. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=14553> (Accessed: 31.01.2025) (in Ukrainian).
6. Grinchenko B. D. The Boy Who Wrestled with the Sea / ill. and cover by G. Din. Kyiv, 1930. 23 p. *Digital Library of Boris Grinchenko*. URL: <https://dl.kubg.edu.ua/items/show/136> (Accessed: 30.01.2025) (in Ukrainian).

7. Printed consolidated catalog of Ukrainian-language books of state libraries and museums of Ukraine, 1798-1923. Issue 2. 1901-1910 / National parliamentary library of Ukraine; compilers: R. S. Zhdanova, I. O. Negreychuk; scientific editor V. L. Eppel; editor-in-chief V. V. Patoka. Kyiv, 2003. 528 p. (in Ukrainian).
 8. Zhigmailo L. [Bidnova L.] "Bagattya": [review]. *Kyiv Antiquities*. 1906. Vol. 92. No. 2. P. 34-43.
 9. Zlenko G. D. "Dilo". *Encyclopedia of Modern Ukraine*. URL: <https://esu.com.ua/article-26453> (Accessed: 31.01.2025) (in Ukrainian).
 10. Zlenko G. D. One of the "Tarasivets". *Knights of the Dawn Lights : Thirty-Three Portraits of the Leaders of the Odesa "Prosvita" 1905-1909*. Odesa, 2004. P. 55-60. (in Ukrainian).
 11. Catalogue of the Odessa City Public Library. Vol. 1. Russian, Bulgarian, Serbian and Church Slavonic books. Odessa, 1901. XI, 627, LXXXV p. (in Russian).
 12. Catalog of funds. Vol. 1. Library collections, issue 1. B. D. Grinchenko / Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Central National Library named after V. I. Vernadsky. Kyiv, 1988. 958 p. (in Ukrainian).
 13. Kachkan V. The Messenger in the Field of Words (Ivan Lypa in the Light of New Historical Sources and Materials). *People's Notebooks*. 2010. No. 1/2. Pp. 182-202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2010_1-2_25 (Accessed: 16.02.2025) (in Ukrainian).
 14. Komarov B. M. Ukrainian State Library named after T. Shevchenko in Odesa. *Bibliological News*. Kyiv, 1925. No. 1/2. Pp. 75-81. (in Ukrainian).
 15. Kucherenko S. Ivan and Yuriy Lypa in the cultural and political life of Ukraine (at the end of the 19th – in the first half of the 20th century). *Ukrainian biographical studies*. Kyiv, 2011. Issue 8. Pp. 248-263.
 16. Lutsenko I. M. Psychic energy and the problem of reading thoughts: (from reports in Odesa "Prosvita"). Odesa, 1908. 32 p. (in Ukrainian).
 17. Maksym'yuk T. Ivan Lypa – to Mykhailo Komarov: (to the centenary of the Odesa "Prosvita"). *Bulletin of the Odesa Museum of History and Local Lore*. 2006. Issue 3. P. 153-154. URL: <https://history.odessa.ua/publication3/stat41.htm> (Accessed: 03.02.2025) (in Ukrainian).
 18. Mysechko A. Vitaliy Borovyk: an independent by worldview, a public figure by vocation / A. Mysechko, V. Khmarsky. *The Black Sea Wave of the Ukrainian Revolution: Leaders of the National Movement in Odesa in 1917-1920*: monograph. Odesa, 2011. P. 273-287. (in Ukrainian).
 19. Mysechko A. Ivan Lypa as a publicist and publisher from Odesa. *Ukrainian periodicals: history and modernity*: (reports and announcements of the eighth All-Ukrainian scientific and theoretical conference. Lviv, October 24-26). – Lviv, 2003. P. 848-852. (in Ukrainian).
 20. Mysechko A. Ivan Lypa: Twice Minister. *The Black Sea Wave of the Ukrainian Revolution: Leaders of the National Movement in Odesa in 1917-1920*: Monograph. Odesa, 2011. P. 89-103. (in Ukrainian).
 21. International consolidated catalog-repertoire of Ukrainian books, 1798–1923: scientific bibliographic index. In 3 vols. Vol. 1. 1798–1903 / National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky; editors: L. A. Dubrovina (chair) [and others]; authors: L. V. Belyaeva [and others]. Kyiv, 2019. 1074 p.
 22. Plyushch O. Works. Vol. 1: with a portrait, biography and foreword / [compiler and author of the foreword I. Lypa]. Odesa, 1911. VIII, 187, [4] p. (in Ukrainian).
 23. Stambol I. I. "Lypiv Readings" – the latest achievement of Ukrainian biographical studies. *Notes of the Faculty of History* / Odesa National University named after I. I. Mechnikov. Odesa, 2011. Issue 22. P. 313-326. (in Ukrainian).
 24. Stambol I. I. Ivan Lvovich Lypa in the Ukrainian national movement: doctor, writer, Tarasivets' / scientific ed. and introd. art. V. M. Khmarsky; National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky, Odesa National University named after I. I. Mechnikov. Kyiv; Odesa, 2017. 296 p. (in Ukrainian).
 25. Shestel O. G. Artistic depiction of the national character in the works of Ivan Lypa: author's abstract of dissertation ... candidate of philological sciences: speciality 10.01.01 "Ukrainian literature" / Dnipropetrovsk National University named after Oles Honchar. Dnipropetrovsk, 2009. 19 p. (in Ukrainian).
 26. Shyshko O. The journalistic activity of Ivan Lypa in 1917. *Scientific works of the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University*. 2010. Issue 21. P. 14-16. (in Ukrainian).
- Текст надійшов до редакції 01.09.2025. / The text was received by the editors 01.09.2025.
Текст затверджено до друку 16.10.2025. / The text is recommended for printing 16.10.2025.
Текст опубліковано 30.12.2025. / The text was published on 30.12.2025.